

DYNAMO
ARCHITECTEN

NDSM-ATELIERSTAD/NDSM STUDIO CITY

TRUDE HOOYKAAS

KRAANSPOOR

MEI

KRATON 230 (SCHIECENTRALE FASE/PHASE 4A)

LOC

MEI/WESSEL

DE JONGE

JOBSVEEM

DOK/AEQUO

MEDIATHEEK/MULTIMEDIA CENTRE

CLAUS EN KAAAN

STADSARCHIEF DE BAZEL/DE BAZEL CITY ARCHIVES

EKENHOF

NEUTELINGS

RIEDIJK/DP6

WALTERBOSCOMPLEX

VAN SCHAGEN

ZUIDERDIEP

BUROBEB

PARKWONINGEN/HOUSING

VMX

WONINGBOUW/HOUSING

VAN SAMBEEK

& VAN VEEN

ERASMUSPARK

MVRDV

PARKRAND

DIDDEN VILLAGE

SEARCH

CULTUURCLUSTER/CULTURAL CLUSTER

HULSHOF

WALLISBLOK

LIAG

NIKÉE, FACILITAIR ONDERWIJS- EN ACTIVITEITENCENTRUM/

EDUCATIONAL CENTRE

DE ZWARTE HOND

FACULTEITSGEBOUW WISKUNDE EN NATUURWETENSCHAPPEN RIJKSUNIVERSITEIT
GRONINGEN/STATE UNIVERSITY MATHEMATICS AND PHYSICS FACULTY BUILDING

DKV

INSULA COLLEGE

MARLIES ROHMER

DE MATRIX, BREDE SCHOOL/COMMUNITY SCHOOL

DAGCENTRUM DE ZEESTER/DE ZEESTER DAY CENTRE

HUNDERTWASSER

RONALD MCDONALD KINDERVALLEI

ARONS EN

GELAUFF

DIERENOPVANGCENTRUM/ANIMAL REFUGE

CUSTOMR

SPORTDOME/SPORTS DOME

KORTEKNIE

STUHLMACHER

DE KAMERS

HAN WESTELAKEN

BOSSCHERHOF

WIEL ARETS

WONINGEN KLOOSTERTUIN/KLOOSTERTUIN HOUSING

VAN HERK

DE KLEIJN

SCHROEDER

& DE JONG /

MADE / VHP

DE HOF, WATERRIJK WOERDEN

BENTHEM

CROUWEL

RENOVATIE EN PENTHOUSE LAS PALMAS/LAS PALMAS RENOVATION AND PENTHOUSE

COURAGE

WOONHUIS EN KANTOOR COURAGE/
COURAGE HOUSE AND OFFICE

PRINTED AND BOUND IN BELGIUM

ARCHITECTUUR IN NEDERLAND JAARBOEK 2007/08 YEARBOOK ARCHITECTURE IN THE NETHERLANDS / PUBLISHERS

ARCHITECTUUR
IN NEDERLAND

JAARBOEK/YEARBOOK

ARCHITECTURE

2007/08 IN THE

NETHERLANDS

NAI UITGEVERS/PUBLISHERS

ENTER UTOPIA?

Het zou het begin van een apocalyptische ballade kunnen zijn: 'Er staat een huis in Steenwijkerland, genoemd het Prairiehuis...'¹

We hebben het hier over het in het plan Woldmeenthe gebouwde Ecohuis van Jan Husslage aan Het Bolwerk in Steenwijk. Deze van oorsprong ecologische wijk, waar bewoners de eigen kavels 'vrij van eisen aan de architectuur' mochten bebouwen, kent slechts één echte ecowoning, gebouwd volgens de ideologische overtuiging van de in duurzaamheidsprincipes en de *cradle-to-cradle*-aanpak doorknede Husslage. De huizen in de wijk waren niet geheel welstandsvrij: ze moesten een ecologische uitstraling hebben en onderling samenhang vertonen. Dat eerste geldt overduidelijk voor de woning van Husslage, en hij doorstond de welstandstoets tot twee keer toe moeiteloos. Maar wie de uitgangspunten van de wijk leest en vervolgens denkt dat er hier meer van dergelijke woningen staan, heeft het mis. Gedurende het proces heeft de gemeente het criterium van 'ecologische uitstraling' wegens tegenvallende belangstelling behoorlijk afgezwakt. Dat er uiteindelijk geen sprake is van bovengenoemde 'onderlinge samenhang' tussen het huis van Husslage en de andere woningen, ligt dus niet aan Husslage, integendeel.

Toch moet Husslage letterlijk het veld ruimen vanwege het feit dat zijn huis te laat klaar was. De gemeente heeft de kavel teruggevorderd. En inmiddels heeft begin 2008 de rechter uitspraak gedaan dat dit een terecht besluit was. Husslage moet zijn huis laten afbreken. Die regel van tijdig opleveren was destijds opgesteld om er voor te zorgen dat er geen kavels leeg zouden blijven; op zich heel verstandig, zeker ook vanuit het oogpunt van grondspeculatie. Maar nu levert diezelfde regel een lege kavel op! Tevens blijft de vraag in hoeverre de uitspraak van de rechter in 'de geest van' de regel is geweest. De gemeente had hier de intentie tot het bouwen van een ecowijkje, en het lijkt er op dat men achteraf verbaasd wakker schrok toen zich een échte ecofreak meldde, die aan het bouwen sloeg. Eigen schuld, beste gemeente. Maar des te erger is het voor de eco-architect. Want deze woning is niet zomaar een woning, het is de catharsis van alles waar Husslage voor staat. Zijn huis kan gezien worden als een boetedoening voor en een fysieke spijtbetuiging aan de *carbon footprint* die ieder mens nu eenmaal achterlaat. Dit gebouw is een statement, Husslages statement, en voorbeeldig voor iedereen die achter de *cradle-to-cradle*-filosofie staat.

Al met al blijkt er een behoorlijke afstand te zitten tussen 'vrije architectuur' en werkelijke bouwvrijheid. Van dat laatste is hier namelijk geen sprake. Het betreft slechts de suggestie van onvoorwaardelijke vrijheid, want er gelden allerlei eisen: het bouwen moet op begrensde, bepaalde kavels, het moet op een bepaalde manier en binnen een bepaalde tijd.

Vanzelfsprekend was dit gebied ook niet vergunningsvrij: alle gebouwen moesten voldoen aan het bouwbesluit. Dat deed Husslage overigens, uiteindelijk. Het belangrijkste is echter het feit dat juist in dit soort gebieden niemand 'sociaal vrij' is. Er zijn altijd burenen waar rekening mee gehouden moet worden. Het is niet zo dat zomaar alles mag, dat kan immers nergens in Nederland, en wat dat aangaat gelden hier toch duidelijk algemene omgangsnormen van Steenwijkerland. Zondagsrust is zondagsrust. Als het je voorkeur heeft om dan veel lawaai te maken, dan is wellicht dit wijkje niet de meest ideale plek. Wie daar niet aan gehoorzaamt, of wie anders is of iets anders wil, kan vervolgens met pek en veren de gemeente uit. Mogelijk heeft die overweging meegespeeld bij het besluit tot terugvorderen van de kavel. De gepleegde overtreding, in dit geval de te late oplevering, lijkt hier niet in overeenstemming met de straf, uitmondend in sloop.² Wat dat aangaat, lijken alle verhoudingen zoek. Waarom niet bijvoorbeeld gewoon een kleine boete uitgedeeld? Samengevat is het immers zo, dat de enige bewoner die zich daadwerkelijk aan de originele uitgangspunten van de wijk heeft gehouden daarvoor wordt gestraft.³

Het had zo mooi kunnen zijn, het bleek als zo vaak een utopie.

NDSM

Het kan ook anders. Wie bijvoorbeeld in Amsterdam kraakt – nog altijd een illegale actie – en daar vervolgens een broedplaatsachtig gebied van maakt met een creatieve of ecologische uitstraling, liefst allebei, loopt niet alleen de kans gedood te worden, maar kan het zelfs schoppen tot gesubsidieerd en gelegaliseerd paradepaardje van een stadsdeel. Wat de gebruikers van de NDSM-loods hebben gedaan met Kinetisch Noord is vergelijkbaar met wat Husslage heeft gedaan. Maar illegaal en langzaam zelf iets bouwen in een kraakpand in een grote stad levert blijkbaar een stuk meer zekerheid op dan legaal hetzelfde doen op een daarvoor aangewezen plek in de omgeving van Steenwijk. Het enige verschil is de functie: waar illegaal verblijvende kunstenaars, artiesten en andere creatieve ondernemers in steden tegenwoordig worden gezien als een indicator dat er een interessant gebied aan het ontstaan is, met 'ontwikkelingspotentie', wordt de minstens zo creatieve eenzeling elders tot buitenbeentje, outcast en 'ongewenst element'. Had Husslage in Amsterdam zijn ecowoning neergezet, en had hij zichzelf gepositioneerd in de goed te vermarkten niches van creatieve klasse, zelfbouw, duurzaamheid en voorbeeldproject, dan was ook hij voor zijn aanpak gemeentelijk geknuffeld. Wellicht had hij zijn nu leegstaande verdieping kunnen verhuren als creatieve werkplek en had hij er slim aan gedaan zich te verbinden met bijvoorbeeld een multinational uit de houtbranche of de *cradle-to-cradle*-wereld. Dan had hij de tegenwoordig bij iedere volwassen planontwikkeling onmisbare stakeholders gemobiliseerd en was er ook vanuit 'de markt' een gezonde basis geweest. Dan verloopt ook zo'n rechtszaak anders.

De voormalige krakers in Noord hebben wél van bovenstaande strategie gebruikgemaakt. Geheel terecht, want in eerste instantie zijn juist zij het waardoor bedrijven als IdtV, MTV, Discovery Channel en de HEMA hun intrek hebben genomen of binnenkort nemen in een van de oude of nieuw te bouwen panden op het NDSM-terrein. Dit terrein, in 1946 ontstaan na de fusie van de Nederlandse Dok Maatschappij (NDM) en de Nederlandsche Scheepsbouw Maatschappij (NSM), is inmiddels rijksmonument, vooral vanwege de logistiek van de scheepsbouw, die nog steeds direct afleesbaar is aan de structuur van het terrein en het uiterlijk van de gebouwen.

Monumentenzorg is een handige stakeholder in dit soort gevallen: behoud door gebruik is inmiddels gemeengoed, en dat is onmiskenbaar in het voordeel van de zittende gebruikers. En de gemeente, in dit geval Stadsdeel Amsterdam-Noord, heeft de verplichting de loods zelf in goede staat te houden en telt dus als de volgende belangrijke stakeholder. Het stadsdeel ziet er ook op toe dat Kinetisch Noord als architectonische vrijplaats wel over de juiste vergunningen beschikt. De veiligheid van de gebruikers mag nooit in het geding zijn.

Tot dit punt alles in orde. Toch brengt ook hier het vraagstuk van de sociale vrijheid direct een spanningsveld aan het licht, vergelijkbaar met dat in Steenwijk.

Het laat zich raden dat MTV en de andere ondernemingen, zodra ze ook maar een beetje last krijgen van de vrijplaats bij de burenen in de loods, bij de gemeente gaan klagen. Dat gebeurt overigens nu al, en de klachten zijn voorspelbaar: er zijn te weinig parkeerplaatsen, de buurt ziet er slordig uit met al die graffiti, er loopt vreemd volk rond, de lantaarnpalen doen het niet allemaal, de openbare ruimte is een rommeltje, er staan gevaarlijke, omwaaibare relicten uit de scheepsbouw... wat in eerste instantie door multinationals als positief gehonoreerde vestigingsfactor wordt gezien, blijkt enkele maanden na ingebruikneming een struikelblok van jewelste voor een gladde en winstgevende bedrijfsvoering. De uitstraling van de creatieve buurman mag wel hip zijn, graag zelfs, maar mag nergens uit de bocht schieten of al te veel confronteren. Waar de ene creatieveling gedijt in kraakpanden en zelfgebouwde ecowoningen, gedijt de andere, doorgaans wat meer commercieel ingestelde ontwerper vooral in

een omgeving die er alleen maar zo uitziet. Slechts de suggestie van robuustheid, chaos, duurzaamheid, creativiteit, zelfbouw en dergelijke, is *manageable*; het 'echte' is veel te onberekenbaar en lastig.

Het is te hopen dat het stadsdeel het oor niet te veel laat hangen naar de bedrijven die geld in het laatje brengen, en de mensen van Kinetisch Noord, de katalysatoren van het gebied, blijft steunen. De crux zit hem hier in een gedurfd ontwerp voor de samenbindende openbare ruimte, waarbij de combinatie schoon, heel, veilig en leuk wordt aangevuld met hergebruik en bijvoorbeeld een ontwerprijke zone rondom de NDSM-loods.

Er speelt nog iets anders, en dat heeft te maken met het verschil in bevolkingssamenstelling tussen steden en het buitengebied. Waarom lukken dit soort initiatieven juist in grote steden zo vaak, in dit geval Amsterdam? Ten eerste groeit de bevolking, vooral in stedelijk gebied,⁴ en dat geldt dus ook voor de hoofdstad. Wat verder opvalt is dat Amsterdam nog altijd de meeste jongeren uit de rest van Nederland trekt, waaronder veel hoger opgeleiden uit de andere universiteitssteden. Dit is precies de groep relatief jonge kenniswerkers waar bedrijven als MTV het van willen en moeten hebben. Noord profiteert mee: daarom zijn MTV en de andere ondernemingen aan het IJ terechtgekomen.⁵

De voedingsbodem en de broodnodige frisse nieuwe aanwas voor een duurzaam gezond creatief klimaat zijn hier dus aanwezig. Het NDSM-terrein kon mede een succes worden omdat er al wat was: bovengenoemd krakersinitiatief, voldoende lokale vraag naar ruimte voor dat type bedrijvigheid en voldoende afnemers van de aangeboden creatieve diensten.

Als dat niet zo is, en een werf wordt *from scratch* ontwikkeld, dan gaat het allemaal niet zo snel. Wat dat betreft is het voormalige RDM-terrein op het schiereiland Heijplaat in Rotterdam, een belangrijk onderdeel van Stadshavens, een aardige testcase. Gaat het lukken om daar vanuit het niets het gewenste creatieve klimaat te ontwikkelen? In Rotterdam zijn overal plekken waar goedkoop vestigen mogelijk is, maar die stad trekt toch minder hoogopgeleiden en minder creatieven, waardoor het benodigde volume tot het ontstaan van zoiets wellicht ontbreekt. Het eerste initiatief met Droogdok RDM, met ruimtes voor technische onderwijs (Albeda College), de Academie van Bouwkunst en bedrijven op het gebied van duurzame energie, (auto)mobiliteit en bouw, lijkt op voorhand een goede zet: deze eerste kleine stap heeft een bij stad en gebied passend profiel, en de jongeren komen vanzelf door de bijbehorende opleidingen.

Frame

Terug naar Noord. De grote NDSM-loods in Amsterdam is een zelfgebouwde ideale samenleving, droom en daad tegelijk, en wordt in afwisselend belang gevormd door initiatiefnemer, markt en overheid, schouder aan schouder.

Enter: Dynamo, de architect.

Wat architectenbureau Dynamo, ondersteund door de gemeente en in opdracht van en in samenwerking met de gebruikers heeft gedaan, is voorbeeldig, in gebouwde, conceptuele, theoretische en maatschappijkritische zin. Geen enkel ander gebouw vat de geest van het jaar 2007 zo goed samen als dit. Aan de hand van dit project is goed te vertellen wat de architect tegenwoordig vermag, moet, kan en wil. Tevens is het effect van de gekozen architectonische strategie geheel conform de wens van het individu om zijn of haar droom te realiseren in een zelfgekozen, niet door de overheid aangewezen gebied. Dynamo heeft namelijk niets meer of minder gedaan dan het aanbieden van een frame, letterlijk en figuurlijk, als een in staal gevatte randvoorwaarde. Een frame! Dat omvat niet veel meer dan een staal-skelet, waar nog minder materiaal voor nodig is dan het toch al zo karig afgewerkte casco, waarbinnen iedereen zijn eigen ding kan doen. Hier ontbreken zelfs de gevels en de vloeren. Daarbij geldt het principe 'collectief wat moet, individueel wat kan'. Kabels, leidingen, riool, openbare ruimte, opslag: allemaal keurig gezamenlijk geregeld. Maar vervolgens laat het frame iedereen vrij om – binnen de op papier vastgelegde afspraken en het in zwartstaal gegoten skelet – naar eigen goeddunken te handelen en te bouwen. Gipsplaat, hout, betonsteen: allemaal prima. Uitstekende delen: ook best. Lange bouwtijd: geen punt, want het bouwen aan de eigen unit valt in dezelfde categorie als het in die unit werken aan een kunstwerk. Sterker nog: het bouwen zelf is hier gepromoveerd van voorwaarden-scheppende activiteit tot doel op zich. Het frame maakt dat mogelijk, en het individu is onderdeel van en medewerker aan de vervolmaking van het *gesamt-kunstwerk* Kinetisch Noord. Het gebouw is het meest karakteristiek op die momenten dat er bouwactiviteiten plaatsvinden. Het 'aan het werk' zijn is onlosmakelijk verbonden met het architectonische beeld, het imago en

het verwachtingspatroon van kunstklant of bezoeker. 'Architectuur is bouwen', de inmiddels klassieke woorden van Ludwig Mies van der Rohe, waren nooit eerder zo duidelijk en zichtbaar. Het bouwen valt volkomen samen met het gebruiken, net als dat het bouwen voor Husslage gelijkstaat aan het bewonen.

Dat Dynamo hier, onder de stolp van de gigantische scheepshoofwal, kon volstaan met het in staal begeleiden van een driedimensionaal stedenbouwkundig plan, is een voorbeeld van een architectuur met een minimum aan vormwil en een maximum aan vrijheid voor de gebruiker. Het gevolg is dat het geheel exact die expressie heeft die het moet hebben: hier vindt creatieve productie plaats voor de vrijstaat Kinetisch Noord.

Vertrouwen

Niet alleen Husslage heeft het zwaar. Zijn wederwaardigheden passen in een breder perspectief. Uit het recente debat over de ruimtelijke ordening blijkt dat het individu het moeilijk heeft.⁶ Wie kan hij of zij nog vertrouwen?⁷

Het individu is ontevreden over de effecten van marktwerking en heeft inmiddels de grens gezien van de terugtrekkende overheid. Na de euforie de ontzuivering: liberalisering brengt niet overal lagere prijzen, betere kwaliteit en betere benutting – integendeel. Bij grote privatiseringen worden bijvoorbeeld grote fouten gemaakt, zie de Spoorwegen. Ander voorbeeld: opstappende topmanagers, waaronder ook managers die fouten hebben gemaakt, worden steevast beloofd met vette bonussen. Laatste voorbeeld: de angst voor het grootkapitaal, mede veroorzaakt door wat inmiddels de Amerikaanse hypotheekcrisis is gaan heten. Hedgefondsen, voor menig investeerder een soort goedmakertje voor als het misgaat, hebben inmiddels zo veel vermogen dat ze de hele AEX-index meerdere keren kunnen kopen. Tegelijkertijd biedt de overheid geen soelaas: het directe contact overheid-individu loopt vooral via belastingen, de stijgende WOZ-waarde of de nog niet werkende OV-chipkaart. En in de krant leest de burger met ongenoegen over geldverslindende investeringen als de Betuwelijn en de Hogesnelheidslijn. Het nut van deze grote projecten is moeilijk uit te leggen aan de toch eerst aan de eigen portemonnee denkende burger. De lijst ten positieve is daarentegen ultrakort; markt en staat lijken machteloos.⁸

Wie moet het individu nog vertrouwen? Want zodra

9

het publieke niet meer helder wordt gedefinieerd en onderdeel wordt van een of andere publiek-private samenwerking, komt de essentie van het bestel in het geding. Het individu voelt zich door niemand meer vertegenwoordigd zodra de gekozen overheid als het ware verdwijnt achter een ondoorzichtige samenwerkingsovereenkomst.

Ontwerpers gaan alle bovenstaande problemen niet zomaar even oplossen. Maar ontwerpers zouden op zijn minst zichtbaar moeten zijn als bondgenoot en vertrouwenspersoon van het individu en als verbeelders van de wensen van de (al dan niet individuele) opdrachtgever.

Enter: OTH, de architect.

Naast het NDSM-terrein, in het water, staat Kraanspoor, een reliet uit de tijd dat het nog lekker liep met de scheepsbouw in Amsterdam. Als deze constructie zou zijn gesloopt, zou er op deze plek, in twaalf meter diep water waarschijnlijk nooit meer iets gebouwd zijn. Met de nieuwbouw is niet alleen op sloopkosten bespaard, maar zijn ook bedrijfs- en kantoorruimtes gebouwd met een karakteristieke en afwijkende verschijningsvorm. Het hele gebied heeft er een identiteitsverschaffer van jewelste bij, die nog deels authentiek is ook. Echt oud. De redactie kwam in Utrecht iets vergelijkbaars tegen. Daar waren kantoorunits gemaakt in stalen constructies die sterk leken op oude silo's. Bij nadere beschouwing bleken ze totaal nieuw: er hadden weliswaar ooit silo's gestaan, maar het inbouwen van de kantoorruimtes bleek alleen financieel haalbaar door de oude te vervangen door nieuwe, met een handigere inhoudsmaat. Zo belangrijk is inmiddels het 'aura van het voorbije' geworden: de aanwezigheid van water alleen was hier mogelijk niet voldoende om de gewenste havensfeer te bewerkstelligen.

Bij Kraanspoor ging het anders. De oude constructie werd de drager van een nieuw volume. Dankzij het enthousiasme van een individu, in dit geval Trude Hooykaas van OTH, die onvoorwaardelijk in haar droom bleef geloven, is het gebied een *landmark* rijker. Het oude Kraanspoor was naam-, maat- en richtinggevend voor het nieuwe, waardoor er een volkomen nieuw, opvallend langgerekt bouwtype ontstond. Dit plan gaat de wereld over, en figureert straks als referentie- en wensbeeld in talloze brochures, plannen van aanpak of programma's van eisen voor vergelijkbare, door industrie verlaten havenlocaties.

De ontwerpster heeft, door haar droom verleidelijk te presenteren en uit te dragen, markt en overheid kunnen mobiliseren om het hierboven geschetste vertrouwen te verkrijgen. Vervolgens heeft ze dat gebruikt om medewerking aan de ontwikkeling van het project (ING Vastgoed) en juridische goedkeuring (het stadsdeel) te krijgen. Markt en staat zijn volgend; het ontwerp bemiddelt en is communicatiemiddel tussen beide grootheden en het individu.

Roest

Er zijn meer overeenkomsten tussen al die transformatieprojecten die overal in Nederland op relatief mooie locaties gebruikmaken van vrijgekomen grote gebouwen voor de zware industrie. Wat te denken van de Schiecentrale, waar wonen en werken een voormalige elektriciteitsfabriek vullen? En waar de combinatie van oud en nieuw mede door het symbolisch robuuste materiaalgebruik maakt dat het gebouw ruig en eigenwijs oogt, zonder de oorspronkelijke uitstraling teniet te doen? Of het St. Jobsveem, waar wonen, commercie en creatieve bedrijven in een pakhuis terecht zijn gekomen? En waar de cascowoningen zijn uitgevoerd met de originele gietijzeren kolommen en de vloerbalken in het zicht? En waar de gevel met betonnen laad- en losperrons gebruikt wordt als balkonwand, bestand tegen weer en wind, uitzicht biedend op het ontombare, door water gedomineerde 'Hollandsche' weer? En de mediatheek in Delft? Waar het ruwe, onbewerkte casco tot esthetische verantwoorde drager van het gebouw is gepromoveerd? Waar beton en leidingwerk niet zijn verstoep?

Ook hier met dank aan de architect, in alle gevallen. De architect als heruitvinder, als identiteitsmakelaar,

als inventieve omvormer, als ruimtekunstenaar met andermans afval. Maar bovenal als degene die visies van individuen kan vertalen in marktconforme en staatsvriendelijke plannen en vormen.

Mits goed getransformeerd, voorzien oudere panden niet alleen door hun vaak overdadige hoeveelheid

vierkante meters in een ruimtebehoefte voor een bepaalde categorie stedelingen, maar vormen zij tevens het meest in het oog springende element, het frame, de basis, het *plug-in* artefact waar vele jaren geleden evenzovele architecten en kunstenaars van droomden. Wat voor de architecten van andere andere Archigram in de jaren zestig van de vorige eeuw onbereikbaar bleek, wordt nu op verschillende plaatsen in Nederland in een en hetzelfde jaar tot bewezen haalbaar toekomstperspectief omgebouwd. Al deze gebouwen staan via een onzichtbare draad in verbinding met elkaar, want al deze gebouwen gaan uit van hetzelfde principe en zijn gebouwd voor bijna dezelfde doelgroep. Programma, stijl, uitstraling: mogelijk gemaakt door het respectvolle gedrag van de ontwerper die weet wat dit soort klanten wel en niet wil, die weet dat iedere ingreep een aanvulling is op het bestaande, die de zaken niet mooier voorstelt dan ze zijn, die het eigen architectonisch taalgebruik ondergeschikt maakt aan de grammatica van het al gebouwde, of die zich er zelfs ongegeneerd door laat inspireren. Deze groep architecten laat de individuele gebruiker bloeien door oude gebouwen weer tot leven te wekken. Het historische beeld wordt nergens vertroebeld door een overdosis eigenheid. Het lijkt wel een recept tot succes.

Snel terug naar Husslage.

Er is geen gebouw in Nederland waar hergebruik, respect voor oude materialen, het in het zicht laten van leidingen, het celebreren van ruwe schors, balken en houtconstructie zo ver is doorgevoerd als hier.

Husslage heeft, achteraf en bovenstaand verhaal indachtig, niets verkeerd gedaan. Hij is er ingetrapt. Ten eerste in een overheid, die geen ruggengraat toonde toen de belangstelling voor eekavels tegenviel.

En ten tweede in zijn bureaus, die tezamen als een soort veelkoppig monster steeds weer dezelfde markt woning uit de catalogus bestelden. Husslage vertrouwde op de overheid die hem ging faciliteren, en hij vertrouwde erop dat zijn bureaus uit hetzelfde hout gesneden zouden zijn. Twee keer mis. De voedingsbodem voor ecologisch bouwen is hier afwezig geweest, en daar valt door niemand tegenop te ontwerpen. Zoals alle in dit boek behandelde transformaties voortbouwen op iets wat al aanwezig is, hetzij een oud gebouw of een oude constructie, zo moeten deze initiatieven het in programma-tische zin hebben van een culturele voedingsbodem. En dan, doorgaans niet eerder, komt de onontbeerlijke steun van overheid en markt als vanzelf. Steenwijkerland, en dat gebrek aan realiteitszin mogen we deze gemeente aanrekenen, heeft niet voldoende beseft dat deze culturele laag wat betreft ecologisch bouwen niet binnen haar grenzen aanwezig was. De gemeente doet er goed aan een andere strategie te kiezen. Waarom niet meteen de 'vrije' kavels bij voorbaat volzetten met cataloguswoningen? Dan is er niemand te laat met opleveren.

De potentiële zelfbouwers in stedelijke gebieden kunnen voorlopig voort met alle al dan niet kraakbare, op basisniveau afgewerkte, leegstaande panden in de bestaande voorraad.

Toekomstig gebruikers- en bewonersgeluk is meer dan ooit in embryonale vorm aanwezig in de bouwkundige relicten van vorige generaties.

En toch... analoog aan de ecologische bouwer die een wijke aangewezen krijgt en vervolgens de hele gemeente aan het schrikken maakt, is ook in Amsterdam de broedplaats beperkt houdbaar. Want zodra het sjiekere gebruiks- en inrichtingsniveau van de rijke bureaus de overhand krijgt, is het gedaan met de anarchie. En in Rotterdam gunt men de creatieve bevolking niet eens de mogelijkheid een broedplaats zelf op te starten – die wordt topdown voor ze geregeld en georganiseerd.

Enter Utopia?

- 1 Annette Toonen, 'Einde van het prairiehuis in Steenwijk', *NRC Handelsblad* 10 januari 2008.
- 2 Bart Mullink, 'Sloop extreme straf voor overschrijding bouwtijd', in: *Cobouw* 9 januari 2008, p. 5.
- 3 Inleiding met dank aan Dirk Baalman.
- 4 In 2007 woonde voor het eerst meer dan 50% van de wereldbevolking in steden. Deze trend zet zich door: over 50 jaar is het naar verwachting van demografen zelfs 66%.
- 5 Cijfermateriaal en stedenvergelijking Dienst Onderzoek en Statistiek Amsterdam, www.os.amsterdam.nl, met dank aan Jeroen Slot.
- 6 Zie het slotnummer (2007, nr. 6) van het tijdschrift *Ruimte in Debat*, huisorgaan van het in 2007 opgedoekte Ruimtelijk Planbureau.
- 7 Zie over vrouwen en individu: Willem Hartman, *De Vloeiende Stad*, Architectura & Natura Press, Amsterdam 2007, p. 50 e.v.
- 8 Heiko Geue, 'Wie viel Staat darf's sein', *Die Zeit*, 8 november 2007.

ENTER UTOPIA?

It sounds a bit like the start of an apocalyptic ballad: 'There is a house in Steenwijker Land, They call the Prairie House...'¹

This is all about the Ecohouse that electrical engineer Jan Husslage built for himself on Het Bolwerk in the Woldmeenthe housing scheme in Steenwijk. What started out as an 'ecological estate', where residents were to be allowed to build on their own plots of land without being constrained by architectural conventions, has only one genuine ecohome, built according to the ideological convictions of Husslage, a man well versed in the principles of sustainable building and the cradle-to-cradle approach. The houses in the estate were not entirely exempt from critical scrutiny: they were required to exude an air of eco-friendliness and to display a certain degree of coherence. Husslage certainly satisfied the first demand and he sailed through two building application reviews. But anyone who, having read the guiding principles drawn up for the estate, expects to see more such dwellings in Woldmeenthe, will be sorely disappointed. Along the way, the council toned down the 'eco-friendly aura' requirement quite a bit on account of insufficient interest. The lack of any 'coherence' between Husslage's house and other houses in the area, is consequently not Husslage's fault, quite the reverse in fact.

And yet Husslage's house must literally abandon the field because it was not finished within the stipulated deadline. The council officially re-claimed the plot and early in 2008 the court upheld that decision. Husslage was ordered to demolish his house. The rule in question here was originally formulated in order to ensure that no plots remained empty; in itself quite sensible, especially from the point of view of land speculation. Ironically, that same rule is now giving rise to an empty plot! And the question remains as to what extent the court's verdict is

not seem to be commensurate with the punishment, culminating in demolition.² As far as that's concerned, all sense of proportion seems to be lacking. Why not simply impose a small fine, for example? In short, what it comes down to is that the only resident who actually kept to the original premise of the estate, has been punished for so doing.³

It could have been so beautiful, but it turned out, as so often, to be a utopian dream.

NDSM

There are other ways of doing it. Someone who occupies an abandoned building in Amsterdam – still technically illegal – and then turns it into an 'incubator' with a creative or an eco-friendly aura, if possible both, not only stands a good chance of being 'tolerated' (the classic Dutch response to the kind of activities that would be prosecuted elsewhere), but may even rise to become the subsidized and legalized showpiece of an urban quarter. What the users of the NDSM shed have done with their Kinetisch Noord project is comparable to what Husslage did. But slowly building something illegally inside squatted premises in a big city is obviously a good deal more secure than doing the same thing legally on a designated plot in the vicinity of Steenwijk. The sole difference is the function: whereas groups of artists, performers and other creative entrepreneurs living illegally in the nation's big cities are nowadays seen as an indicator of the emergence of an interesting area with 'development potential', the equally creative loner in other parts of the country is seen as an outsider, an outcast and an 'undesirable element'. Had Husslage built his ecohouse in Amsterdam, and if he had positioned himself in one or more of the highly marketable niches of creative class, self-construction, sustainability and model project, the council would have clasped him to its bosom. He would probably have been able to rent out his now empty upper floor as a creative workplace and he would have been well advised to forge an association with, say, a multinational from the timber industry or the cradle-to-cradle world. This would have enabled him to mobilize the stakeholders, an indispensable element of every mature development process, which in turn would have given him a sound, 'market' basis. No doubt the court case would have turned out very differently, too.

The erstwhile squatters in Amsterdam-North *did* make use of such a strategy. And rightly so, because when you come down to it, they are the reason that companies like IdtV, MTV, Discovery Channel and HEMA have been so keen to occupy one of the old or new buildings on the former NDSM site. This precinct, which was created in 1946 after the merger of a drydock (NDM) and a shipbuilding (NSM) company, has since been declared a national monument, chiefly because the logistics of shipbuilding are still clearly legible in the structure of the site and the outward appearance of the buildings.

The heritage authority is a useful stakeholder in this kind of situation: preservation through adaptive reuse is the new orthodoxy and that is unarguably to the advantage of the incumbent users. And the local authority, in this instance Stadsdeel Amsterdam-Noord, which has an obligation to keep the shed itself in good repair, is the next most important stakeholder. It is also the local authority that sees to it that the architectural 'refuge' of Kinetisch Noord has all the right permits. The safety of the users must never be compromised.

So far, so good. But once again the issue of social freedom reveals an area of tension comparable to that in Steenwijk.

It goes without saying that as soon as MTV or any of the other companies at NDSM experience the slightest inconvenience from their free-wheeling neighbours in the shed, they will complain to the council. In fact, it is already happening and the complaints are wholly predictable: there aren't enough parking spaces, the area looks scruffy with all that graffiti, there are some rather odd people wandering around, some of the street lights don't work, the public space is messy and there are all

'in the spirit' of the rule. The council's intention was to build a modest eco-housing scheme but it appears that it got a rude shock when a genuine eco-freak took up its offer and started to build. Which makes it all the worse for the eco-architect. For this is not just any house, but the emotional culmination of everything Husslage stands for. His house can be seen as a form of penance for and a physical expression of regret for the 'carbon footprint' that every human being leaves behind. This building is a statement, Husslage's statement, and a model for all those who support the cradle-to-cradle philosophy.

All in all there appears to be a big gap between 'architectural freedom' and genuine building freedom. There was certainly no question of the latter in this instance. It was no more than the suggestion of unconditional freedom, for in fact it was subject to all sorts of restrictions: building had to take place on circumscribed, specified plots, in a specified manner and within a specified time.

Needless to say, the area was not 'permit-free': all construction had to satisfy the building regulations. Which Husslage did, eventually. But more importantly, no one is 'socially free' in areas like this. There are always neighbours to be taken into account. You can't just do whatever you like, here or anywhere else in the Netherlands, and it is clear that in this case the general standards of conduct in the wider Steenwijkerland community applied. Sunday rest is Sunday rest. If that's your preferred time for engaging in noisy activities, then this area is probably not the most ideal place for you. Anyone who violates these unspoken rules, or who is different or has different priorities, can better pack their bags and go somewhere else. It's possible that such considerations played a role in the council's decision to re-claim the plot. The actual infringement, overrunning the completion deadline, does

sorts of dangerous, unstable shipbuilding relics... What the multinationals initially saw as a positive reason for moving into the area turns out, a few months down the track, to be an enormous obstacle to a smooth and profitable business operation. The creative neighbours are welcome – indeed more than welcome – to radiate an aura of trendiness, as long as they don't go too far or become overly confronting. Whereas one creative type flourishes in squats and self-built ecohouses, the other, usually more commercially-minded, designer flourishes in an environment that only 'looks' creative. The suggestion alone of sturdiness, chaos, sustainability, creativity, self-construction and the like is manageable; the 'real McCoy' is much too unpredictable and troublesome.

One can only hope that the district council will not take too much notice of the companies that put money in their coffers, and will continue to support the people of Kinetisch Noord who were the catalyst for the whole area. What is really needed here is a daring design for the public space that knits these diverse activities together, a design in which the combination of clean, whole, safe and attractive is complemented by adaptive reuse and, perhaps, a design-free zone around the NDSM shed.

There's another factor at play here and it has to do with the difference in demographics between cities and their peripheries. Why do these kinds of initiatives so often succeed in the big cities, in this case Amsterdam? Firstly, the population is growing, especially in urban areas,⁴ and that also applies to the capital. Secondly, Amsterdam attracts the largest number of young people from the rest of the country and these include a fair percentage of highly educated people from the other university cities. It is precisely this group of knowledge workers that companies like MTV have set their sights on and one of the reasons they and other companies have set up shop on the shores of the IJ.⁵ Amsterdam-North shares in the spoils.

The incubator and the supply of fresh blood so vital to a durable and sound creative climate are present here. The NDSM site owes its success in part to the fact that there was already something here: the aforementioned squatters' initiative, adequate local demand for space for that kind of activity and sufficient customers for the creative services on offer.

When that is lacking, and a former shipyard has to be redeveloped from scratch, things don't move quite so quickly. In that respect, the former RDM dry-docks on the Heijplaat peninsula in Rotterdam, is a nice test case. Will

do their own thing. There are not even any facades or floors, the guiding principle being 'collective where necessary; individual where possible'. Cables, pipes, sewerage, public space, storage are all collectively organized. But after that the frame allows everyone – within the pre-established limits and the black steel skeleton – to act and build at their own discretion. Plasterboard, wood, concrete block: all fine. Projecting bits and pieces: fine as well. Long construction time: no problem, for building your own unit falls into the same category as working on an artwork inside that same unit. In fact, the act of building has been promoted from a facilitating activity to an end in itself. The frame makes that possible, and the individual is part of and a contributor to the achievement of the *Gesamtkunstwerk* known as Kinetisch Noord. The building is most purely itself at those moments when there is building work going on. Being 'at work' is inextricably bound up with the architectural concept, the image and the expectations of customers or visitors. Mies van der Rohe's dictum that architecture is building has never been so explicit and visible. Construction coincides completely with use, just as for Houselage construction is the equivalent of occupancy.

That Dynamo here, under the protective shell of the gigantic ship-building shed, have confined themselves to providing a steel support for a three-dimensional spatial masterplan, is an example of an architecture with a minimum of formal ambition and a maximum of freedom for the user. As a result, it expresses precisely what it is: a place where creative production takes place for the Kinetisch Noord free state.

Trust

Houselage is not the only one having a hard time. His vicissitudes are part of a broader picture. Judging from the recent debate about spatial planning it appears that the individual per se is having a rough time.⁶ Who can he or she still trust?⁷

The individual is dissatisfied with the effects of market forces and feels that the retreat of government has gone far enough. After the euphoria, the disillusionment: liberalization of the market does not bring lower prices, higher quality and a better use of resources – quite the contrary. With major privatization operations, for example, major mistakes are made, one has only to look at the railways. Another example: departing CEOs, including those guilty of grave errors, are invariably rewarded with hefty bonuses. Final example: the fear of big business, partly due to what is being dubbed the American sub-prime mortgage crisis. Hedge funds, for many an investor a buffer against disaster, are sitting on so much capital that they could buy the entire Amsterdam Exchange (AEX) several times over. Nor does the government offer any comfort: direct contact between government and individual occurs mainly via taxation, rising property valuations or the long-touted, still not fully functional public transport smart card. And in the newspapers, citizens read with indignation about high-cost investments like the Betuwe and High Speed rail links. The benefit of these big projects is difficult to explain to tax-payers interested primarily in their own hip pocket. The list of positive things is by contrast extremely short; market and state appear to be powerless.⁸

Who can the individual still trust? The problem is that as soon as 'the public' is no longer clearly defined and becomes subsumed in one or other public-private partnership, the essence of the existing order is called into question. When the elected government disappears, as it were, behind an impenetrable cooperation agreement, the individual no longer feels represented by anyone.

Clearly, designers are not going to solve these issues just like that. But designers should at least be visible as an ally and adviser of the individual and as the interpreter of the wishes of the client, individual or otherwise.

Enter OTH, the architect.

In the water beside the NDSM site stands Kraanspoor ('crane track'), a relic of the days when shipbuilding flourished in Amsterdam. Were this structure to be demolished, it is doubtful whether anything would ever be built in its place, in twelve metres of water. The decision to build a new volume on top of the old one not only saved the cost of demolition but also delivered commercial and office spaces with a distinctive and highly original appearance. The entire area has gained a first-rate icon with the added virtue of being partly authentic. Genuinely old. In Utrecht the editors came across something similar in the form of office units in steel containers that looked like old silos. On closer inspection, they were found to be completely new. There had indeed once been silos on that spot but it turned out that the only financially feasible way to build offices in them was to demolish them and build new ones with a more convenient internal volume. This is how important the 'aura of the past' has become; but the presence of water alone was probably not enough here to deliver the desired harbour atmosphere.

Things were done differently in the case of Kraanspoor:

they succeed in developing the desired creative climate out of nothing? Rotterdam is full of inexpensive real estate and yet the city attracts fewer highly educated and fewer creative people than Amsterdam, which means that the critical mass necessary for the development of such a climate may be lacking. The first initiative on the RDM site, which comprises premises for technical education (Albeda College), the Academy of Architecture and companies in the field of sustainable energy, mobility, and construction would appear to be a good move: this small first step has a profile appropriate to the city and the area, and the young people will arrive as a matter of course because of the associated schools.

Frame

Back to Amsterdam-North. The huge NDSM shed is a self-built ideal society, dream and act in one, and it consists, in varying degrees of interest, of the initiator, the market and local government, shoulder to shoulder. Enter Dynamo, the architect.

What Dynamo Architecten have done, supported by the district council and on behalf of and in cooperation with the users, is exemplary – architecturally, conceptually, theoretically and socially. No other building so perfectly encapsulates the spirit of 2007 as this. This project is a good illustration of what today's architect is able, required and prepared to do. At the same time, the effect of the chosen architectural strategy is completely in line with the wish of the individual to realize his or her dream in a self-chosen rather than a government-designated area. For what Dynamo has done is simply provide a frame, literally and figuratively, in the form of a steel-mounted parameter. A frame! That amounts to not much more than a steel skeleton and requires even less material than the already frugally finished shell, within which everyone can

The old structure became the support for a new volume. Thanks to the enthusiasm of one individual, in this case Trude Hooykaas of OTH, who continued to believe unconditionally in her dream, the area has gained a landmark. The old Kraanspoor provided the name, size and parti for the design of the new volume, resulting in a completely original, strikingly elongated building type. This plan is making headlines around the world and will soon feature as reference and ideal in countless brochures, action plans or building briefs for comparable abandoned industrial port sites.

By presenting and propagating her dream in a beguiling way, the designer was able to mobilize market and local government in order to acquire the aforementioned trust, which she was then able to convert into the financial (market, ING Real Estate) and legal (local council) support needed to get the project off the ground. In this instance the market and the state are followers; the design is the mediator and the means of communication between the two leviathans and the individual.

Rust

There are other similarities among the myriad of transformation projects taking place on relatively attractive locations all over the country, and involving large buildings vacated by heavy industry. What about the Schiecentrale, where a mix of housing and offices is filling the site of a former power station? And where the combination of old and new, thanks in part to the symbolically robust materialization, has produced a building that looks rugged and idiosyncratic while still maintaining the original ambience? Or St. Jobsveem, where housing, retail and creative businesses have come together in a former warehouse? And where the shell apartments were delivered with the original cast-iron columns and the ceiling joists exposed? And where the facade of concrete loading bays was turned into a balcony wall, a wind- and weather-proof window on the indomitable, water-dominated 'Dutch' weather? And the multimedia library in Delft? Where the rough, undressed shell was elevated to the aesthetic touchstone of the building? Where no attempt was made to conceal concrete and piping.

And once again, in every case, thanks to the architect. The architect as re-inventor, as identity broker, as imaginative converter, as spatial artist working with other people's cast-offs. But above all, as the one who can translate the ideas of individuals into plans and forms acceptable to both the market and the local authority.

Properly converted, older – often capacious – buildings not only cater to the spatial demands of a particular category of city dweller, but also constitute the most eye-catching element, the frame, the basis, the plug-in artefact that was once the dream of architects and artists alike. What proved unattainable for Archigram and other architects in the 1960s, has now, in a single year and in various places in the Netherlands, been converted into a realistic prospect. All these buildings are linked to one another by an invisible thread, for all these buildings are based on the same principle and built for the same target group. Programme, style, ambience: made possible by the respectful demeanour of the designer who is familiar with the likes and dislikes of this type of client, who knows that every intervention is an adjunct to the existing, who does not glamourize things, who subordinates his or her own architectural language to the grammar of the existing building, or even unabashedly draws inspiration from it. This group of architects allow the individual user to blossom by reinvigorating old buildings. Nowhere is the historical image obscured by an overdose of singularity. It would appear to be a recipe for success.

Back to Husslage

There is no building in the Netherlands where re-use, respect for old materials, the conscious display of the workings, the celebration of rough bark, beams and timber construction have been so definitively carried through as in the so-called prairie house.

In retrospect and with the foregoing account in mind, Husslage did nothing wrong. He was doubly let down. First by the local authority, which showed a distinct lack of backbone when interest in eco-plots failed to live up to expectations. And secondly by his neighbours who, like some hydra-headed monster, kept on ordering the same commercial catalogue house. Husslage trusted in the local authority that had undertaken to facilitate him, and he trusted that his neighbours would be cast in the same mould as himself. Wrong on both counts. The incubator for eco-building was absent here and no one can design in the face of that lack. Just as all the transformations featured in this book build on something that is already there, whether it be an old building or an old structure, so they also relied for their programmatic infill on the existence of a cultural substrate. Once it is there, and usually no earlier, the vital support from government and

market flows automatically. Steenwijkerland may fairly be blamed for its failure to realize that this cultural foundation for eco-building was lacking within its boundaries. The council would have done well to adopt a different strategy. Perhaps it should have filled all the 'free' plots with catalogue houses from the start. At least then no one would have overrun the completion deadline.

Potential self-builders in urban areas can for the time being carry on with the stripped-down shells of existing empty buildings, 'squattable' or not. More than ever, the future happiness of users and occupants is present in embryonic form in the architectural relics of previous generations.

And yet... analogous to the eco-builder who is assigned a plot in a particular (supposedly sympathetic) area and then proceeds to put the wind up the whole municipality, even in Amsterdam the creative incubator has a limited shelf life. For as soon as the classier design standards of the wealthy neighbours start to prevail, it will be all over with the anarchy. And in Rotterdam they don't even grant the creative denizens the opportunity to establish their own incubator; instead it is regulated and organized from the top down.

Enter Utopia?

- 1 Annette Toonen, 'Einde van het prairiehuis in Steenwijk' [End of the prairie house in Steenwijk], *NRC Handelsblad* 10 January 2008.
- 2 Bart Mullink, 'Sloop extreme straf voor overschrijding bouwtijd' [Demolition excessive punishment for exceeding construction deadline], in: *Cobouw* 9 January 2008, p. 5.
- 3 Introduction with thanks to Dirk Baalman.
- 4 In 2007, for the first time, over 50% of the world's population lived in cities, a trend that is set to continue: in another 50 years demographers expect the figure to be 66%.
- 5 Statistics and city comparisons from Department for Research and Statistics, Amsterdam, www.os.amsterdam.nl/english/ With thanks to Jeroen Slot.
- 6 See the final issue (2007, no. 6) of *Ruimte in Debat* [Space in debate], the in-house publication of the Netherlands Institute for Spatial Research, which was wound up in 2007.
- 7 On trust and the individual see: Willem Hartman, *De Vloeibare Stad* [The Fluid City], Architectura & Natura Press, Amsterdam 2007, p. 50 ff.
- 8 Heiko Geue, 'Wie viel Staat darf's sein' [How much state would you like], *Die Zeit* 8 November 2007.

P. 8
JAN HUSSLAGE, ECOHUIS/ECOHOUSE,
STEENWIJK
FOTO/PHOTO: BRAM VERHAVE

P. 11
DOK ARCHITECTEN,
MEDIATHEEK/MULTIMEDIA CENTRE
FOTO/PHOTO: REDACTIE/EDITORS

P. 9
DYNAMO ARCHITECTEN,
NDSM-ATELIERSTAD/STUDIO CITY,
AMSTERDAM
FOTO/PHOTO: JEROEN MUSCH
FOTO/PHOTO: REDACTIE/EDITORS

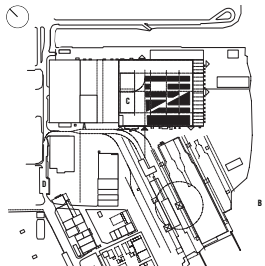
P.12/13
MEI ARCHITECTEN,
KRATON 230 (SCHIECENTRALE
FASE/PHASE 4A)
FOTO'S/PHOTOS: JEROEN MUSCH

P. 11
**OTH ONTWERP GROEP TRUDE HOOY-
KAAS, KRAANSPOOR, AMSTERDAM**
FOTO/PHOTO: REDACTIE/EDITORS

P. 12
STUDIO NL-D, U-TRECHTERS,
VEILINGHAVEN UTRECHT
FOTO/PHOTO: REDACTIE/EDITORS

DYNAMO ARCHITECTEN

NDSM-ATELIERSTAD/NDSM STUDIO CITY

TT, NEVERTIENWEG 15
AMSTERDAM

ARCHITECT:
DYNAMO ARCHITECTEN, UTRECHTE
EDO KEIZER, CHARLOTTE ERNST,

PETER DE BRUIN
PROJECTARCHITECT/PROJECT

ARCHITECT:
PETER DE BRUIN

MEDEWERKERS/CONTRIBUTORS:
ED VAN VULPEN, INGRID WIEROP,
GERCO MEIJER

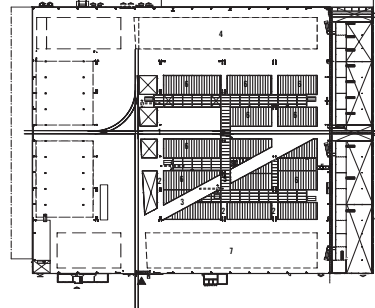
VERANTWOORDELIJKE
STEKENBOUWER/URBAN PLANNER:
DYNAMO ARCHITECTEN, UTRECHTE

L.S.M. HUIJDEKS/WITH TENANTS
ENVIJNO FILIP BOSSCHER

ONTWERP-OPLEVERING/
DESIGN-COMPLETION:
2004-2007

OPDRACHTGEVER/CLIENT:
STICHTING KINETSCH NOORD.

0 5 10 25m

In een rijkmakmonument op de voormalige werf van de Nederlandse Droogdok en Scheepbouw Maatschappij (NDSM) is de overdekte Atelierstad gevestigd. Kunstenaars bouwen binnen een zwart stalen frame van Dynamo Architecten aan gestapelde atelierunits. De enorme scheepsbouwoeds fungeert als een beschermende strop over het kwetsbare creatieve dorp.

Stichting Kinetsch Noord, wiannaar van een prijzvaag over de toekomst van het NDSM-terrein, wilde in de loods casco-inbouw aanbieden waarbinnen culturele ondernemingen hun eigen werkplek konden realiseren. Daarbij stelden gemeente (eigenaar van en verantwoordelijk voor de loods zelf) en brandweer nogal wat eisen aan de volgebuid. Bovendien bepaalde Monumentenzorg dat het productieproces van de scheepsbouw zichtbaar moest blijven en de relevante inboedel op de eigen plek.

Dynamo heeft de opdracht opgepakt als 'binnenhuisstedenbouw', een volkomen nieuwe discipline. Ze is er een binnenplein gemaakt en is er handig gebruikgemaakt van elementen die al in de hal aanwezig waren. De lichtstraten bepaalden de oost-west georiënteerde indeling van de atelierblokken.

Dynamo ontwierp een stalen frame als een uitwendig skelet, waarbinnen ateliers ingebouwd konden worden. Het frame heeft een eenduidig uiterlijk, waardoor de hal - ondanks alle verschillende vaak feestelijke uitingen van de ateliers - toch iets gemeenschappelijks heeft. Op enkele belangrijke plaatsen zijn opvallende kleuren aangebracht: geel op deuren en trekstangen in het frame, knal-oranje voor de lift.

Het frame is geschikt voor meerdere bouwlagen. De eerste laag is hoger dan de tweede en biedt plaats aan bedrijven met een werkplaatsachtig karakter. Vloeren, plafonds en de aansluiting op de basisvoorzieningen moesten allemaal door de huurders worden geregeld. De riolering is onder de grond aangebracht; de andere basisvoorzieningen zijn via een plug-insysteem toegankelijk.

Studio City is housed in a listed building on the site of the one-time drydock and shipbuilding yard nowadays referred to by the initials of its former name, NDSM. Inside a multi-storey black steel frame designed by Dynamo Architecten, artists are busy building their own studio spaces. The vast shipbuilding shed acts as a protective 'cloche' over the vulnerable creative village.

It was Kinetsch Noord, the foundation that won a competition to decide the future of the NDSM site, that had the idea of erecting a structural frame inside the shed and then allowing cultural businesses to build their own workspaces in it. The city council (the accountable owner of the shed) and the fire brigade imposed quite a few safety requirements while the heritage authorities insisted that the shipbuilding process remain visible and all related equipment left in situ.

Dynamo approached the commission as a completely new discipline they dubbed 'interior urban design': an internal 'square' was created and clever use was made of existing elements. The rooflights determined the east-west layout of the studio blocks.

Dynamo designed a steel frame within which the studios could be built. In spite of the widely different, often rather slow studios, the homogeneous frame lends the shed interior a sense of unity. At several important points, eye-catching colour has been applied: yellow for doors and tie rods, bright orange for the lift. The first level of the multi-storey frame is taller than the second level. Tenants are responsible for installing floors and ceilings and for organizing the connection of basic services which, with the exception of the underground sewerage system, are all available via a plug-in system.

SITUATIE/SITE PLAN

- A TT, NEVERTIENWEG
- B II
- C DOCKLANDSHAL
- D MS, VAN RIJNSDIJKWEG

DOORSNEDEN/SECTIONS

BEGANE GROND/FIRST FLOOR

- 1 KRANENSPOR/CRANE TRACK
- 2 STEEGWEG
- 3 DIAGONAAL/DIAGONAL
- 4 NOORDSTROOK/NORTH STRIP
- 5 BRUG/SBRIDGE
- 6 ATELIERSTROOK
- 7 ZUIDSTROOK/SOUTH STRIP

FOTO/PHOTO:
STADSARCHIEF AMSTERDAM

